

A Sárospataki Református Kollégium és a Magyar Tudományos Akadémia szellemi kapcsolatai

A hagyomány szerint 1531-ben alapított Sárospataki Református Kollégium fennállásának közel ötszáz éve alatt államférfiak, tudósok, irodalmárok sorát adta a magyar kultúrának. A legkiválóbb személyiségek munkásságuk javát jórészt a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként fejtették ki. Tanulmányomban megvizsgálom e két eltérő funkciójú, de a maga nemében nemzeti jelentőségű intézmény szellemi kapcsolatainak történetét. Először az Akadémia létrehozásának néhány sárospataki vonatkozású adatát tekintem át. Ezt követően szemügyre veszem azokat az akadémikusokat, akik diákként a pataki iskolában kaptak szellemi útravalót. Végül a pataki kollégiumi képzés sajátosságairól szólok, azzal a céllal, hogy összefüggéseket keressek az oktatás színvonala és a későbbi akadémiai tagválasztások sikerei között. Kitérek arra a sajátos, jövőt építő visszacsatolásra is, amely a pataki kollégium tanári kara vonatkozásában érvényesült. Sárospatakon ugyanis számos olyan akadémikus tanított, akik korábban ugyanitt diákok voltak, s közülük nem egy aktív pataki tanárként lett MTA-tag.

Jelen közleményem első változata 2000-ben látott napvilágot a *Magyar Tudomány* c. folyóiratban, az MTA alapításának 175. évfordulója tiszteletére. Az azóta eltelt másfél évtized során a kutatást tovább folytattam, és a volt pataki diákok között öt további akadémikust, köztük egy, az első rendes tagok között megválasztott személyt találtam. Annak idején a témát 1952-vel lezártam, mert úgy véltem, hogy az 1990-es politikai rendszerváltozás óta eltelt idő még nem biztosít kellő távlatot ahhoz, hogy az 1952–1990 között sok tekintetben (tanárok, módszerek, hagyományok, szellemiség) a kollégium szellemi jogutódjaként működő Rákóczi Gimnáziumban folyó oktatás színvonalát és eredményeit megítélhessem. Ma, a református kollégium újraindulása után negyedszázaddal azonban már tisztábban látom az állami gimnáziumnak a tudomány művelésére felkészítő szerepét. Tanulmányomat ezért új fejezettel bővítettem.

A 'Magyar Tudós Társaság' megalapításának sárospataki vonatkozásai

A Sárospataki Református Kollégium (akkori nevén: Főiskola) szellemi hatása már a Magyar Tudományos Akadémia megalapításánál kimutatható. Bár vitathatatlan, hogy a kezdeményezés és a legnagyobb összegű felajánlás gróf Széchenyi István nevéhez fűződik, 1825. november 3-án, az Országgyűlés kerületi ülésén Széchenyihez további három követ csatlakozott: gróf Andrássy György, gróf Károlyi György, valamint a később grófi rangot kapott Vay Ábrahám Borsod megyei alispán. A 36 éves Vay a család református ágának jeles személyisége volt, aki a magyar művelődésügy szolgálatának szükségességét Patakon végzett tanulmányai során tudatosította magában.

A Magyar Tudós Társaság megszervezésének felügyeletére 1827. november 30-án a nádor választmányt nevezett ki, amely egy elnökből, a négy alapítóból, valamint huszonkét tudósból állt. A testület elnöke gróf Teleki József, a királyi tábla bírása, a Sárospataki Református Kollégium főgondnoka lett. Telekit 1824-ben választották meg főgondnokká, s e tiszte – későbbi akadémiai elnöksége mellett – több mint két évtizeden át, 1847-ig megtartotta. Bár diákélmények nem kötötték Sárospatakhoz, tevékenységét nagy odafigyeléssel végezte. Nevéhez fűződik a 'Nagy Collégium' épületének, különösen könyvtártermének befejezése, amelyet nemcsak felügyelt, de saját vagyonából támogatott is. Nemeslelkűségére jellemző, hogy vállalta az 1831-ben elhunyt Kazinczy Ferenc fiának, Lajosnak, a szabadságharc későbbi

ezredesének a taníttatását, és ő egyengette a később akadémikussá választott Jászay Pál pályáját is.

A választmány tagjai között pataki tanárt is találunk. Kövy Sándornak, a sárospataki jogakadémia alapító professzorának neve ekkor már több mint három évtizede fémjelezte a hazai jogászképzést, s keze alól később országos hírnévre szert tett tanítványok kerültek ki. Kövy 1829. július 24-én bekövetkezett haláláig vett részt a választmány munkájában. A testületben – amely az Akadémia 1830. november 17-én történt megalakulásáig működött – két volt pataki diák kapott helyet, Kazinczy Ferenc és Szemere Pál, a kor irodalmi életének kiemelkedő személyiségei. Munkásságuk ismertetésére e helyütt szükségtelen kitérni, hiszen a magyar nyelv- és irodalomtörténet a nemzeti kultúra és a magyar nyelv védelme és erősítése érdekében végzett tevékenységüket méltóképpen számon tartja.

Sárospataki diákok az Akadémián

Az Akadémia első elnökévé gróf Teleki Józsefet választották. Gróf Széchenyi István másodelnök, gróf Vay Ábrahám igazgató tag lett. Az 1830–1848 közötti évek az intézmény gyors fejlődését eredményezték. A nemzeti megújulás lázában égő magyar társadalom különösen igényelte a legkiválóbb elmék együttműködését, s a köztestület ezt felismerve gyarapította tagjainak létszámát. Az 1830 novemberében megválasztott 22 rendes tag mellé a következő év februárjában választottak először 16 tiszteleti és 20 levelező tagot. E három kategóriában az összlétszám évente meredeken emelkedett: 1833-ban 94, 1835-ben 125 fő; majd 1840-től 160 fő körül állapodott meg.

Az első rendes tagok közé három pataki diák került be: Balásházy János, Kazinczy Ferenc és Petrovics Frigyes, bár indokolt az elsők közé számítani az 1831 februárjában – alkalmasint az 1830 novemberi megválasztása után négy nappal elhunyt Kisfaludy Károly helyére – rendes tagságnak megválasztott Szemere Pált is, hiszen azon az ülésen egyébként csak tiszteleti és levelező tagokra voksoltak. A későbbi tagválasztásokon a sárospataki kollégium egykori diákjai igen eredményesen szerepeltek. 1831–32-ben (Szemerével együtt) nyolc, 1834–40 között további hét ilyen személyt találunk. Az Akadémia összlétszáma szempontjából a pataki iskola szellemi befolyása a legszembetűnőbben 1841-ben nyilvánult meg, ebben az évben ugyanis a rendes tagok 16%-a (38-ból 6 fő), a levelező tagok 7,2%-a (97-ből 7 fő) volt pataki diák, s volt egy tiszteleti tag is. Hozzá tartozik azonban ehhez, hogy 1839-re már három rendes és egy levelező tag pataki diák halottja is volt az Akadémiának.

A tudományági megoszlást vizsgálva elmondható, hogy az említett hat rendes tag közül Almási Balogh Pál orvos (Kossuth és Széchenyi háziorvosa); Balásházy János mezőgazdasági szakíró, az agrártudományok egyik hazai úttörője; Fogarasi János jogász, nyelvész és szótárszerkesztő; Jászay Pál jogász, majd történetíró; Szemere Pál író, esztéta; gróf Teleki László jogász, drámaíró, majd politikus volt. Az elhunytak: Kazinczy Ferenc író, nyelvújító, Petrovics Frigyes történész, jogász és Nyiry István matematikus, filozófus. A levelező tagok közül Csorba József orvos és fizikus; Erdélyi János költő, esztéta és filozófus; Kováts Mihály orvos és kémikus; Somossi János református teológus és héber nyelvész; Szemere Bertalan jogász, író, majd politikus; Tessedik Ferenc jogász és földrajzi utazó; Warga János jogász és pedagógus volt; elhunyt Gelei József író, fordító. 1831-ben az elsők között választották tiszteleti taggá Fáy András író, politikust, „a haza mindenesét”. 1838-ban tiszteleti tag lett gróf Teleki József elnök is. 1841-ben, gróf Vay Ábrahám mellé, a szintén Patakon végzett báró Vay Miklóst, a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnokát is igazgató taggá választották.

Ha megvizsgáljuk a születési évszámokat, egymástól jól elkülöníthető korosztályok tűnnek elő. 1754–62 között született Gelei József, Kazinczy Ferenc, Kováts Mihály; 1776-ban Nyiry István; 1783–86 között Fáy András, Somossi János, Szemere Pál; 1789–94 között Almási

Balogh Pál, Csorba József, Vay Ábrahám; 1797–1804 között Balásházy János, Fogarasi János, Petrovics Frigyes, Tessedik Ferenc, Vay Miklós, Warga János; 1809–14 között Erdélyi János, Jászay Pál, Szemere Bertalan, Teleki László. A legidősebb és a legfiatalabb akadémikus születési éve között hatvan év a különbség. Tekintve, hogy a tagválasztások tíz év leforgása alatt realizálódtak, nem meglepő, hogy egyre fiatalabb tagokkal gyarapodott az Akadémia. Az utolsóként említett korosztály négy képviselőjének tagválasztáskor betöltött életkora átlagosan mindössze 26,25 év volt (!), míg az azt megelőző generáció hat tagjának hasonló átlaga 37,1 év. Legidősebbként értelemszerűen az első generáció képviselői, Gelei 78, Kazinczy 71, Kovács 70 évesen lettek akadémikusok.

A tagválasztások során érvényesült a pataki diákok összetartó ereje. A választás az Igazgatótanács hatáskörébe tartozott, de a tiszteleti és rendes tagok jelölése alapján zajlott, s így aligha kétséges, hogy az eljárás során körvonalazódtak bizonyos – mai szóhasználatnál élve – lobbi érdekek. Ez természetes, hiszen a közös szellemi gyökerek tudata a későbbi együttes fellépés lehetőségét és sikerét erősítette. Különösen igaz volt ez az azonos korosztályok képviselői számára, akik az iskolapadból közvetlenül ismerték egymást. Mármost az a tény, hogy a reformkorban 1840 után új, pataki kötődésű tagot már nem választottak, megerősíteni látszik az előbbi feltevést, hiszen mint láttuk, az utolsóként megválasztottak átlagéletkora jóval harminc év alatt volt. Az 1840-es évekre tehát minden bizonnyal egyszerűen „elfogytak” a megválasztásra érdemes pataki kötődésű személyek, hiszen éppen ebben az időszakban találjuk a legtöbb pataki rendes és tiszteleti tagot, akiknek így a nyomásgyakorlásra különösen lett volna módjuk. Persze azért a helyzet nem volt ilyen egyszerű. A komoly pataki háttér sem tudta kiharcolni pl. Kossuth Lajos befogadását, akit – politikai nézetei és elsősorban Széchenyi ellenállása miatt – sem 1836-ban, sem 1841-ben nem választottak taggá. Az ajánlók – Bajza József és Fáy András, majd Kiss Károly – Kossuthnak az *Országgyűlési Tudósítások* révén a magyar nyelv érdekében végzett érdemeit hangsúlyozták.

A szabadságharc leverése utáni politikai helyzet egyértelműen akadályozta az Akadémia tevékenységét. Az osztrák kormány fennállási engedélyhez kötötte működésének folytatását, de az irat csak 1858 végére érkezett meg. 1849–57 között a tagválasztás is szünetelt, ami – a természetes elhalálozások miatt – azzal a következménnyel járt, hogy 1858-ra a tiszteleti, rendes és levelező tagok összlétszáma az 1848. évi 161-ről 106 főre olvadt. Emellett többeket kényszerű emigrációjuk akadályozott abban, hogy a köztestület munkájában részt vegyenek. Az akadémiai történetírás méltán tekinti fordulópontnak az 1858. december 20-án megnyílt közgyűlést, amely nemcsak új alapszabályt fogadott el, hanem számos új tagot is választott. A Sárospataki Református Kollégium szellemi kisugárzása most is érezhető volt, bár a reformkori éveknél kisebb mértékben.

1858-ban négy volt pataki diákot választottak levelező taggá, majd az elkövetkező öt év során további hatot. Korosztályok szerint három csoport különíthető el. A legidősebb az 1795-ben született Almási Balogh Sámuel református lelkész, író volt, Almási Balogh Pál öccse. Zsarnay Lajos teológiai tanár, később püspök, valamint Szemere Miklós költő egyaránt 1802-ben; Dósa Elek jogász, később politikus 1803-ban; Hegedüs László református lelkész, tanügyi író pedig 1814-ben született. Látható, hogy mindannyian olyan korosztályokat képviseltek, amelyeknek már volt bázisa az akadémikusok között. Az összetartó erő tehát túlélte az önkényuralom időszakát. A másik öt levelező tag azonban már új generációt jelentett. 1817–19 között született Hazslinszky Frigyes Ákos botanikus, Kallós Lajos jogtudós, Kazinczy Gábor író, politikus és Tompa Mihály költő; míg Duka Tivadar emigráns orvos még náluk is fiatalabb volt, az Akadémia alapításának évében látta meg a napvilágot. Összevetve az 1858 után megválasztott pataki kötődésű tagokat a forradalom előttiakkal, szembetűnő a foglalkozásbeli eltérés. Az Akadémia első évtizedében leginkább a jogászok és

a természettudósok képviselték Patakot, most áttevődött a hangsúly a teológiára és az irodalomra. Az új akadémikusok között több gyakorló lelkész is akadt, akik persze gazdag elméleti munkássággal rendelkeztek. Ennek oka alighanem a korszellem által megkövetelt óvatosság volt, hiszen a Kövy-tanítványok jelentős része (Kossuth, Szemere, Fogarasi, Jászay, Teleki stb.) meghatározó szerepet játszott a forradalomban és a szabadságharcban, majd az osztrákellenes magyar emigráns szervezetekben.

A kiegyezés utáni évekre a reformkorban választott pataki diák akadémikusok száma a természetes elhalálozások következtében alig néhány főre csökkent, sőt az 1858-ban választottak sem éltek már. Az Akadémián belül a pataki közösség és ennek szellemi hatása megfigyelhető. Jól szemlélteti ezt a következő összehasonlítás. Míg 1863-ban az Akadémia rendes tagjainak 7,5%-a volt pataki diák (40-ből 3 fő – Almási Balogh Pál, Erdélyi János, Fogarasi János), addig 1870-re ez az arány 2,6%-ra csökkent (39-ből 1 fő – Fogarasi). A levelező tagok hasonló aránypárja 1863-ban 8,4% (143-ből 12 fő – Almási Balogh Sámuel, Dósa Elek, Duka Tivadar, Hazslinszky Frigyes Ákos, Hegedüs László, Kallós Lajos, Kazinczy Gábor, Szemere Bertalan, Szemere Miklós, Tompa Mihály, Warga János, Zsarnay Lajos), 1870-ben már csak 3,6% (164-ből 6 fő – Duka, Hazslinszky, Hegedüs, Kallós, Szemere M., Warga).

Ezt követően még jobban visszaesett egykori pataki diákok akadémiai tagválasztási aránya. Közel negyedszázadon át nem akadt eredményes jelölt. 1888-ban választottak levelező taggá Szádeczky-Kardoss Lajos történészt, akit az első világháborúig még négyen követtek: 1892-ben Nagy Gyula történész, levéltáros, 1900-ban Csoma József történész, 1908-ban Finkey Ferenc jogtudós, és 1910-ben Gárdonyi Géza író, illetve 1899-ben lett tiszteleti tag Stein Lajos (Ludwig Stein), a berni egyetem filozófia professzora, szociológus. A visszaesés egyik oka vélhetően az volt, hogy a 19. század második felében a pataki oktatás színvonala már nem érte el a korábbi, országos viszonylatban kimagasló reformkori szintet. Másrészt jelentősen megerősödtek az ország más tanintézetei is.

A két világháború között három olyan tudóst tiszteltek meg akadémiai levelező tagsággal, akik szellemi utravalójukat Patakon kapták: 1934-ben Finkey József bányamérnököt, egy évre rá Mitrovics Gyula esztéta-filozófust, majd 1938-ban Buza László jogászprofesszort. Mitrovics Finkey Ferenc kortársaként, a másik két tudós a századfordulón végezte tanulmányait. Meg kell említenem három református teológus kötődését is, akik teológiai magántanári képesítésüket szerezték Sárospatakon. Ravasz László író, püspököt 1925-ben választottak tiszteleti taggá, 1937-től három évig másodelnök, 1940–45-ben igazgató tag volt; Bartók György filozófus 1927-ben, Révész Imre történész, utóbb szintén püspök 1935-ben lett levelező tag. Szólnom kell Harsányi István irodalomtörténészről, akit 55 éves korában, 1928-ban levelező tagnak jelöltek, de az akadémiai közgyűlés előtt hat nappal bekövetkezett hirtelen halála megakadályozta a megválasztását.

Mindezt a számok nyelvére lefordítva: 1900-ban 3 levelező (Csoma, Nagy, Szádeczky-Kardoss) és 2 tiszteleti (Duka, Stein); 1920-ban 2 levelező (Finkey F., Nagy), 1 rendes (Szádeczky-Kardoss) és 2 tiszteleti (Gárdonyi, Stein); 1940-ben pedig 4 levelező (Bartók, Buza, Mitrovics, Révész), 1 rendes (Finkey J.) és 2 tiszteleti (Finkey F., Ravasz) tagot találunk. Az összes tagokhoz viszonyítva a pataki diákok aránya a 20. század első felében csupán 2–3% között mozgott.

Az Akadémia 1949. évi „átszervezése” során Ravasz Lászlót megfosztották tagságától, Bartók Györgyöt pedig tanácskozó taggá minősítették vissza (e döntéseket 1989-ben hatálytalanították). Mitrovics Gyula tagságáról már 1947-ben lemondott. A szoros pártirányítás alatt álló intézményben az egyházi iskolai múlttal rendelkező tudósok nemkívánatos személynek számítottak. Emiatt az ötvenes években politikai szempontból aligha csengett jól Sárospatak neve, de az is tény, hogy a kollégiumi oktatás színvonalának

századforduló utáni pangása, és a húszas évek végéig tartó visszaesése nem kedvezett a kiváló elmék nevelésének. A Rákosi-korszak alatt mindössze egyetlen volt pataki diák nyert levelező tagságot, Kiss Árpád kémikus, 1954-ben. Ő a gimnáziumot, Finkey József kortársaként, még az első világháború előtt végezte.

A magyar tudományos közéletben a hetvenes évekre értek be azok az eredmények, amelyeket a pataki kollégium új szellemű tanári karának magas színvonalú oktatómunkája a harmincas években eredményezett. 1970-ben Király István irodalomtörténészt, 1973-ban Csizmadia Ernő közgazdászt és Szabó Gábor orvos-biológust választották akadémikussá. Ugyanehhez a korosztályhoz tartozik Kőrös Endre kémikus, aki csak később, 1990-ben lett levelező tag. Tekintve, hogy négy különböző tudományág képviselőiről van szó, megállapítható, hogy mind a gimnázium, mind a tanítóképző (Csizmadia itt végzett) olyan kiváló alpműveltséget adott, amelyre bármilyen egyetemen szerezhető szakképesítés ráépíthető volt. A régebbi korosztályt képviselő, 1985-ben akadémikussá választott Makkai László történész rövid ideig szintén sárospataki diák volt.

Bár tanulmányom csak akadémiai tagokra terjed ki, legalább utalásszerűen szólnom kell az 1952-ben bevezetett tudományos minősítési rendszerben „tudományok doktora” fokozatot szerzett azon pataki diákokról, akik a református kollégiumban, illetve a tanítóképzőben tanultak, hiszen a hazai tudomány történetében komoly értéket képviselnek. A tudomány doktorai (DSc; többségükben egyetemi professzorok): Béres Elek (1923–198?, mérnök), Csizmadia Ernőné Székely Magda (1927–1985, közgazdász), Csontos József (1889–1962, állatorvos), Csorba Sándor (1929–2008, orvos), Deme László (1921–2011, nyelvész), Derzsy Domokos (1914–1975, állatorvos), Karasszon Dénes (sz. 1925, állatorvos), Katona Géza (sz. 1925, jogász), Koltay Ede (sz. 1930, fizikus), Korponay Béla (sz. 1928, nyelvész), Lőkös László (sz. 1929, agrártörténész), Péter Ferenc (1934, orvos), Rigó János (sz. 1928, orvos), Seres Imre (1928–1983, jogász), Simon Miklós (1916–2007, orvos), Szücs Jenő (1928–1988, történész), Soós Gyula (sz. 1930, matematikus), Svehla Gyula (sz. 1929, kémikus), Vitányi Iván (sz. 1925, szociológus), Zoványi Jenő (1865–1958, egyháztörténész). A teljesség igénye nélkül említek a DSc-nél alacsonyabb tudományos fokozatot elért egyetemi tanárokat is: Árvay Attila (1927–2008, orvos), Bencsik István (1910–1998, matematikus, fizikus), Erdős Jenő (1931–2004, matematikus), Juhász Pál (1916–1984, orvos), Karasszon Dezső (1924–2008, teológus), Komoróczy Géza (sz. 1937, nyelvész), Lenkeyné Semsey Klára (sz. 1930, teológus), Mészáros István (1929–2007, teológus), Péter Mózes (sz. 1936, orvos), Soós Pál (1928–2014, mérnök), Szendrey István (1928–1999, történész), Szuhay Miklós (sz. 1928, gazdaságtörténész). A tudományágak sokszínűsége a sárospataki minőségi alapképzést bizonyítja.

A pataki iskola tanárai az Akadémián kívül és belül

A továbbiakban megvizsgálom, hogy miként alakult az oktatás a 18. század második felétől a 20. század közepéig a Sárospataki Református Kollégiumban. Meggyőződésem, hogy sok tekintetben a kollégiumban folyó oktatás összetevőinek következménye volt, ha az MTA tagjai közé olykor viszonylag sok pataki diák bekerült, máskor pedig évtizedekig nem akadt eredményesen szereplő jelölt.

Az egyik ilyen fontos tényező a tanulólétszám. A pataki kollégium diáklétszáma a 18. század utolsó két évtizedében 1050 és 1250 között mozgott, a tehetségek kiválasztásának tehát volt kellő alapja. Ugyanakkor igen csekély mértékű volt a fluktuáció, márpedig az egy helyen töltött évek megkönnyítik a tananyag egységes követelmények szerinti elsajátítását. A 18. század vége a nagy reformok időszaka. A felvilágosodás eszméinek hatására megindult a német, majd a francia nyelv tanítása. 1793-ban jogtörténeti tanszék létesült, amely megvetette a jogakadémia alapját. Három évre rá Sárospatak elsőként vezette be a magyar tannyelvű

oktatást, az addig latin nyelvű helyett. Ezzel egyidejűleg jelentős előrelépés történt a természettudományok terén is. Az iskola korábbi egyértelműen teológiai jellege határozott világi vonásokkal egészült ki. Gyarapodott a könyvtár, a 19. század első harmadában már több, mint 15000 kötetre rúgott. Folyamatosan nőtt a tanulólétszám, s az 1840-es évekre 1350-1400 fő között állapodott meg. Emelkedtek a tanári fizetések is, s ez jótékony hatással volt az oktatás szakmai színvonalának erősödésére. Mindezen reformlépések azt eredményezték, hogy a végzett diákok – akár teológusként, akár jogászként – kiváló általános műveltségi alapokkal, és magas fokú szakmai ismeretekkel rendelkeztek.

A tanári kar elsőrangú volt. Tagjai túlnyomórészt az iskola korábbi növendékei, s mindegyikük széles műveltségű, külföldet járt, tapasztalt előadó. Említsük meg a legnevesebbeket! A 18. század második felének meghatározó egyéniségei a Szathmári Paksi tanár-dinasztia tagjai, akik teológiát, filozófiát, természettudományokat tanítanak. Bányai István elsőként tanít irodalomtörténetet, Szombathy János pedig elsőrangú történész és a kollégiumi könyvtár szervezője. Szentgyörgyi István kivételesen nem járt külföldön, filozófiai felkészültsége mégis imponáló; Kazinczy őt tartotta legkiválóbb tanárának. Őri Fülepp Gábor teológiai professzort a helytartótanács 1790-ben jelölte az akkor tervezett Akadémia tagjának. Barczafalvi Szabó Dávid Patakra történt visszakerülése előtt a Magyar Hírmondó szerkesztője, nyelvújító, vitatkozó személyisége már a reformkor előszelét idézi. De a 19. század első felében sem rosszabb a kép. Rozgonyi József negyedszázadon át tanít filozófiát, 1790-ben őt is jelölik akadémikusnak. Vályi Nagy Ferenc két évtizeden át gimnáziumi, majd teológiai tanár, ő Homérosz első magyar fordítója. Sipos Pál európai hírű matematikus, emellett polihisztor, a kollégium matematikai tantervének kidolgozója. Somossi János közel tíz évig tanít a gimnáziumban, majd 1818–55 között teológiai tanár, 1834-től akadémikusként. Nyíry István természettudós, a másik polihisztor, 1831-től akadémiai levelező, egy évre rá rendes tag; négy évtizedes tanári periódusa (1797–1838) a pataki iskola életében kulcsfontosságú. Zsarnay Lajos harminc éven át a gyakorlati teológia tanára (1831–60), levelező taggá 1858-ban választják. Gelei József tíz évig gimnáziumi tanár, Magda Pál szintén tíz éven át természetrajzot, gazdaságtant, németet tanít, Wurga János öt évig köztanító. Ők hárman akadémiai levelező taggá választásukkor már nincsenek Patakon, de nyilván képviselnek valamit a pataki szellemből. Az aktív pataki akadémikusok, de a már eltávozottak kapcsolatai is élővé tették a 'Magyar Tudós Társaság' sárospataki jelenlétét, és elősegítették további jelentős tudományos teljesítmények kialakulását. Ezzel együtt erősödött a kollégium saját utánpótlás-nevelő szerepe is, hiszen a fentiek közül csak Magda Pál és Sipos Pál nem volt pataki diák.

A pataki kollégiumban folyó tanítás vizsgálatakor feltétlenül ki kell térnem a jogakadémiára, amelynek története két szakaszra bontható. Alapító professzora, Kövy Sándor, 1793-tól haláláig, 1829-ig állt a tanszék élén. Mint már utaltam rá, az akadémiai tagságot nem érhetette meg. Keze alól azonban később akadémikussá választott tanítványok sora került ki: Dósa Elek, Fáy András, Fogarasi János, Hazslinszky Frigyes Ákos, Jászay Pál, Petrovics Frigyes, Somossi János, Szemere Bertalan, Szemere Miklós, Teleki László, Tessedik Ferenc, Wurga János, Zsarnay Lajos; nem beszélve a többiekről, mint Bónis Sámuel, Kossuth Lajos, Madarász József, Madarász László, de Csokonai is a professzor miatt jött ide tanulni. Kövy halála után tanítványa, Gortvay János követte 1853-ig, amikor is az osztrák jog kötelező tanítása elleni tiltakozásul nem hirdetett meg előadásokat. 1851–53 között jogot tanított a később akadémikussá választott Kallós Lajos is.

Az 1849-et követő esztendőkből megszakadt a Sárospataki Református Kollégium szerves fejlődése, s ezzel az utánpótlás nevelése. Ez az időszak a protestáns iskolák számára önkormányzatuk felfüggesztését és császári ellenőrzését jelentette. A kollégium szabadságjogait csak 1860-ban kapta vissza. Az újjászervezésben két Sárospatakon élő MTA-

tag fontos szerepet játszott. Hegedüs László a kollégium egyházi gondnoka volt, a teológiai professzor Zsarnay Lajost pedig 1860-ban tiszáninneri püspökké választották.

A Sárospatakon tanuló gimnazisták létszáma fokozatosan csökkent: 1861-ben 853-an, 1869-ben 729-en, 1874-ben már csak 492-en iratkoztak be. Számuk ezt követően, szinte az első világháborúig, a 470-es átlag körül mozgott. A csökkenés oka az ország tanügyi helyzetének átalakulásával magyarázható. A reáliskolák bevezetésével a kollégiumi nevelési forma (tehát a teljes oktatási vertikum egy helyen történő elvégzése) már nem volt olyan vonzó, mint korábban. A teológia és a jogakadémia hallgatólétszáma is jelentősen ingadozott: a lelkészi pályára készülők száma 45-110, a jogászjelölteké 50-90 között. Annak tehát, hogy az 1849 után végzett diákok közül később viszonylag kevés számú akademikust választottak meg, létszámbeli okai is voltak.

Az intézmény szervezetében két komoly, de sajnos nem tartós változás történt. Az első a tanítóképző 1857-ben történt létrehozása, amelyet azonban – az Eötvös-féle népiskolai törvényből fakadó magas követelmények miatt – az egyházkerület 1869-ben átadott az államnak. A másik a bölcsészeti akadémia felállítása 1863-ban, amely Erdélyi János nevéhez fűződik. Erdélyi akademikusként tért vissza Sárospatakra, és bár lelkében soha nem tudott elszakadni Pesttől, élete végéig a kollégium professzora maradt; 1851-től a filozófiai, 1863-tól az irodalomtörténeti tanszéket vezette. Ez utóbbi katedrán Szinyei Gerzson követte, aki 1902-ben Horváth Cyrillnek adta át helyét. Horváth három év múlva visszatért a fővárosba (később, 1911-ben akademikussá választották), s ezzel a bölcsészeti akadémia megszűnt. Két további kiváló tanára, a bölcsészettudományok területén rendkívüli felkészültséggel bíró Harsányi István és Rácz Lajos – az előbbi 25, az utóbbi 41 éven át tanított – a gimnáziumban is oktattak.

A gimnáziumban továbbra is a magas szakmai színvonal, de ezzel együtt változatlanúságot eredményező kitartás volt a jellemző. A tanárok többsége három, olykor négy évtizedig is a helyén maradt. A tantestületben hozzávetőlegesen két nagy generáció különböztethető meg. Közülük az elsőhöz tartozók – elhalálozásuk vagy nyugállományba vonulásuk miatt – a századforduló táján hagyták abba a tanítást. Legkiemelkedőbb képviselőik a természettani tankönyvíró Buza János és Zsindely István, a Sorbonne-on tanult Kérészy István, a klasszika-filológus Szinyei Endre és Zsoldos Benő voltak. (Szinyei a szintén gimnáziumi tanár Soltész Ferenc görög-magyar szótárát adta ki új kiadásban.) A századfordulón hivatalba léptek legkiválóbbjai Csontos József történelem-, Ellend József fizika- és ifj. Mitrovics Gyula esztétikatanárok voltak. Mitrovicsot – mint említettük – 1935-ben, már debreceni egyetemi tanárként, akademikussá választották. A teológiai akadémian is megtaláljuk a kor legkiválóbb tanáregyéniségeit. Hogy csak néhányukat említsük: id. Mitrovics Gyula a gyakorlati teológia, Radácsy György a bibliai tudományok, Zoványi Jenő az egyháztörténet professzora volt. Az 1985-ben levelező taggá választott Makkai László 1950/51-ben tanított egyháztörténetet Patakon.

A jogakadémia 1863-ban kezdte meg ismét működését. Az 1923-ban bekövetkezett megszűntetéséig terjedő 60 év során két legmeghatározóbb tanáregyénisége Emődy Dániel és Ballagi Géza voltak. Emődy 1863-tól 1891-ben bekövetkezett haláláig tanított, Ballagi pedig 1875–1902 között, 1888-tól akadémiai levelező tagként. Az öccsét, Ballagi Aladárt, aki néhány évig szintén Patakon oktatott, 1884-ben választották levelező taggá. Finkey Ferenc 1893–1912 között volt pataki jogászprofesszor, 1908-tól levelező tag. (Máig ő az utolsó olyan tudós, aki aktív sárospataki tanárként lett MTA-tag, hiszen Harsányi István 1928-as megválasztása, mint láttuk, meghiúsult.) Ez évben tért vissza Patakra a harminc évvel később akademikussá lett Buza László, és tanított 15 évig itt. A Ballagi–Finkey–Buza-vonal gyönyörű példája a magas szintű utánpótlás-nevelésnek. Sajnos a jogakadémia 1923-ban beszüntette tevékenységét, mert a trianoni béke következtében beállott gazdasági válsághelyzetben a

kormányzat megvonta a jogtanárok kiegészítő államsegélyét. Bár az egyházkerület, sőt maga a város is vállalta volna a pluszterheket, a jogakadémia tanárhiánnyal küszködött, és – a magyarlakta területek elcsatolása miatt – jelentkezők sem voltak kellő számban; érvényesült a nagy egyetemek elszívó hatása.

A most már csak gimnáziumból és teológiából álló egykor nagy múltú iskola tanári kara elöregedett, és belefáradtak a világháborúba is. Az oktatás szakmai színvonala őrizte ugyan a korábbi értékeket, de a 20. század tudományos eredményei, az ezek elsajátításához szükséges nyugati nyelvek ismerete, és az új nevelési módszerek nem érvényesültek. Néhány tanár 1919-ben túlzottan exponálta magát, elbocsátásuk zavart okozott. A trianoni béke kibillentette Sárospatakot a régióban betöltött kulturális vezető szerepéből, a város határszéli településsé vált. A jogakadémia bezárása tovább fokozta az iskola válságát. Ebben a helyzetben kereste és találta meg a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a kollégium vezetősége az egyetlen lehetséges kiutat: reformokkal fellendíteni a halódó iskolát. Partnerre találtak gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszterben, akinek segítségével a harmincas évektől ismét magas színvonalú oktatás folyhatott. Ennek legfontosabb elemei az alábbiak voltak:

- A gimnáziumban korszerű, bentlakáson alapuló oktatási modellt vezettek be. Ezt elsősorban az 1931-ben megnyílt Angol Internátus biztosította, amely nem egyszerűen nyelvtanítási forma volt, hanem az angolszász nevelési modell, a 'college' adaptációja. A diákok saját újságot szerkesztettek, virágzott az egyesületi, önképzőkori élet, igen magas szintet ért el a sportkultúra. Az 1938-ban megnyílt Humán, az 1942-ben átadott ONCSA, valamint más, kisebb internátusok tovább bővítették a lehetőségeket.
- 1929-ben megtörtént a hatvan évvel azelőtt állami kezelésbe vett tanítóképző visszavétele. A döntést a kormányzat a jogakadémia elvesztése miatt részben kárpótlásnak szánta. A tanítóképző intézeti ág visszatérésének a kollégium megújulásra törekvő szellemisége szempontjából nagy jelentősége volt.
- A húszas évek végétől a negyvenes évek elejéig olyan fiatal tanárok kaptak katedrát, akik a hagyományok mellett a század új értékeit is képviselték. Tipikusnak tekinthető közös vonásaik voltak, hogy többségükben pataki diákmúlttal rendelkeztek; tanulmányaikat legtöbbször Eötvös-kollégistaként, és/vagy külföldön, nem egy esetben a pataki kollégium ösztöndíjával végezték, emellett sokan a teológiát is abszolválták; és Patakra visszatérve ambíciókkal telve, szinte huszonévesen kezdték meg tanári pályájukat. Az új generáció által képviselt szellemiség hamarosan meghódította a kollégiumot. Fő képviselőik a gimnáziumban Bertha Zoltán, ifj. Harsányi István, Hegyi József, Képes Géza, Maller Sándor, Orbán István, Palumby Gyula, Szabó Gyula, Szabó Károly, Urbán Barna voltak, de a tanítóképzőben is több fiatal tanárt találunk: Bolvári Zoltán, Egey Antal, Ködöböcz József, Tóth Károly és mások.
- A gimnáziumban a harmincas években tehetségkutató mozgalom indult, tehetségvizsgás falusi gyerekek tucatjai nyertek felvételt. Mindez jelentősen kiszélesítette a kollégium szellemi vonzásterületét, és később első generációs értelmiségi korosztályok kibocsátását eredményezte.
- Nem maradt el a haladó szellemű kísérletekkel a teológiai akadémia sem, amely a kor nemzeti-társadalmi kérdéseire próbált új módszerekkel választ találni. Ilyen volt a faluszeminárium, amelynek keretében a hallgatók szociológiai szempontok szerint tanulmányozták a falvak életét. 1936-ban két fiatal professzor, Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán kezdeményezésére megalakult a népfőiskola, s ezzel egy máig virágzó közművelődési-nevelési mozgalom bontott szárnyat.

Mindezek alapján aligha meglepő, hogy az 1930-as és 1940-es évek pataki gimnazistái és tanítóképzősei a kor színvonalán álló oktatásban részesülhettek. Az itt töltött évek valamennyiüknek életre szóló élményt jelentettek. Visszaemlékezéseikben megemlítik a diákönkormányzat és az önnevelés magas fokát (Csizmadia Ernő), az erkölcsi tartást (Deme

László), az egészséges puritanizmust, a szabadságharcos hagyományt és a jórészt demokratikus tanár-diák viszonyt (Király István), a társadalom minden rétegét befogadó, sokszínű szellemi életet (Vitányi Iván). A harmincas évek reformjai után a képzés ismét elsőrangúvá vált, és ennek markáns eredményei lettek a patakiak által az 1960–70–80-as években elnyert tudományos fokozatok és akadémiai levelező tagságok.

A kollégium nagy reményekre jogosító fejlődését derékba törte a második világháború, majd a negyvenes évek végétől eluralkodó politikai légkör követelt áldozatokat a kultúrától. 1949-ben megszűnt a népfőiskola, 1950-ben államosították a tanítóképzőt. A hatalomnak behódolt Református Egyetemes Konvent Elnöksége 1951-ben elrendelte a teológiai akadémia bezárását, majd 1952-ben felajánlotta a gimnáziumot az államnak: a tantestület és a diákok az állami Rákóczi Gimnáziumban tanítottak, illetve tanultak tovább. A döntések ellen tiltakozó Tiszáninneri Református Egyházkerületet egyszerűen beolvasztották a Tiszántúli Egyházkerületbe, és csak 1957-ben állították vissza. A Sárospataki Református Kollégium jogutódaként csak a Nagykönyvtár maradt meg, amely Református Tudományos Gyűjteményekké fejlődve képviselte a jogfolytonosságot. A Sárospataki Református Kollégium – a gimnázium egyházi kezelésbe vételével – 1990-ben nyílt meg újra. A teológia 1991-ben indított ismét első évfolyamot.

Az állami oktatás eredményei a 20. század második felében

Mint említettem, az állami (ténylegesen tanácsi kezelésű) pataki gimnázium 1952–1990 között sok tekintetben (tanárok, módszerek, hagyományok, szellemiség) a kollégium szellemi jogutódjaként működött. A tanári karból az államosítás miatt csak egy személy távozott, a többiek folytatták a munkát. Az 1947-től igazgató Szabó Gyula vállalta és 1966-ig betöltötte az igazgatóhelyettesi posztot. Az új fenntartót nyilván az az elgondolás vezette, hogy a gimnáziumnak szüksége van tapasztalt, a követelményeket minden vonatkozásban jól ismerő szakemberekre. Mindehhez persze azt is hozzá kell tenni, hogy a kisvárosban más lehetőség nemigen adódott az itt már egzisztenciát teremtett pedagógusoknak, ám higgyük el, hogy itt elsősorban a kollégium iránt érzett szeretetük és ragaszkodásuk érvényesült, hiszen az intézmény mégis csak a „pataki iskola” maradt. Ilyen körülmények között különösen pikáns helyzetet eredményezett az iskola alapításának 425. évfordulója. A történelmi múlt és a jelenkor összhangját a kormányzat azzal teremtette meg, hogy a Népköztársaság Elnöki Tanácsa május 18-án „érdemes és eredményes munkássága elismeréséül” *A Munka Vörös Zászló Érdemrendje* kitüntetését adományozta a sárospataki Rákóczi Gimnáziumnak. A döntés nyilvánvalóan nem az államosítás óta eltelt négy év munkáját honorálta, hanem – a korszak kitüntetési politikájának jellegzetes logikájával – úgy legitimálta az állami iskolát, hogy egyben felvállalta az egyházi múltat. Az új követelmények alapján – de a megörökölt „rejtett tanterv” keretei között – folyó oktatás magas színvonalát és eredményeit jól jellemzik a végzett diákok tudományos életben elért sikerei, hiszen számos olyan kutatót találunk, akik Sárospatakon 1952 után érettségiztek, és később MTA-tagságot, a tudomány (MTA) doktora (DSc), a tudomány kandidátusa (CSc) vagy PhD fokozatot szereztek.

A Rákóczi Gimnázium egykori diákjai közül eddig egyetlen – illetve majdnem kettő – akadémikus került ki. Az 1947-ben született Fésüs László orvost, biológust 1998-ban választották levelező, 2004-ben rendes taggá. Tuba Zoltán botanikus levelező tagságát 2007-ben az akadémiai osztályülés megszavazta, de az elnökség – létszámkorlát miatt – a jelölést nem terjesztette a közgyűlés elé. A következő tagválasztást a professzor sajnos már nem érte meg, 2009-ben, élete derekán elhunyt.

A tudomány doktorai örvendetesen többen vannak, és – tegyük hozzá – a lista minden bizonnyal nem teljes. Pataki diákként szereztek DSc fokozatot: Baranyai András (sz. 1959, kémikus), Borsi-Kálmán Béla (sz. 1948, történész), Csuha-Varjú Erzsébet (sz. 1954,

matematikus), D. Molnár István (sz. 1941, irodalomtörténész), Hajdú Zoltán (sz. 1952, geográfus), Héthy Lajos (sz. 1943, szociológus), Hoppál Mihály (sz. 1942, etnográfus), Sáp Péter (sz. 1942, orvos), Szepesi Gábor (sz. 1939, kémikus), Tuba Zoltán (1951–2009, botanikus), Varga Vince (sz. 1946, orvos). Említék néhány CSc, illetve PhD fokozattal rendelkező egyetemi tanárt is: Bolvári-Takács Gábor (sz. 1967, történész), Hörcsik Richárd (sz. 1955, egyháztörténész), Stumpf István (sz. 1957, jogász), Szathmáry Béla (sz. 1957, jogász), Újszászy László (1943–2014, orvos).

A fentiekben remélhetőleg sikerült bizonyítanom, hogy a Sárospataki Református Kollégium – diákjai és tanárai által – a magyar tudomány fejlődésében jelentős szerepet játszott. A Magyar Tudományos Akadémia és Sárospatak szellemi kölcsönhatásának eredményei az egész nemzeti kultúra javát szolgálták.

A tanulmányban szereplő akadémikusok

Almási Balogh Pál (1794–1867, l.t. 1831, r.t. 1835)
Almási Balogh Sámuel (1795–1867, l.t. 1858)
Balásházy János (1797–1857, r.t. 1830)
Ballagi Aladár (1853–1928, l.t. 1884, r.t. 1904)
Ballagi Géza (1851–1907, l.t. 1888, r.t. 1907)
Bartók György (1882–1970, l.t. 1927, r.t. 1945, tan. t. 1949, r. tagsága visszaállítva: 1989)
Buza László (1885–1969, l.t. 1938, r.t. 1946)
Csizmadia Ernő (1924–1984, l.t. 1973, r.t. 1979)
Csoma József (1848–1917, l.t. 1900)
Csorba József (1789–1858, l.t. 1832)
Dósa Elek (1803–1867, l.t. 1861, t.t. 1865)
Duka Tivadar (1825–1908, l.t. 1863, t.t. 1900)
Erdélyi János (1814–1868, l.t. 1839, r.t. 1858)
Fáy András (1786–1864, t.t. 1831, ig.t. 1845)
Fésüs László (sz. 1947, l.t. 1998, r.t. 2004)
Finkey Ferenc (1870–1949, l.t. 1908, r.t. 1929, t.t. 1938)
Finkey József (1889–1941, l.t. 1934, r.t. 1940)
Fogarasi János (1801–1878, l.t. 1838, r.t. 1841)
Gárdonyi Géza (1863–1922, l.t. 1910, t.t. 1920)
Gelei József (1754–1838, l.t. 1832)
Hazslinszky Frigyes Ákos (1818–1896, l.t. 1863, r.t. 1872)
Hegedüs László (1814–1884, l.t. 1860)
Horváth Cyrill (1856–1941, l.t. 1912, r.t. 1925)
Jászay Pál (1809–1852, l.t. 1836, r.t. 1841)
Kallós Lajos (1819–1882, l.t. 1863)
Kazinczy Ferenc (1759–1831, r.t. 1830)
Kazinczy Gábor (1818–1864, l.t. 1858)
Király István (1921–1989, l.t. 1970, r.t. 1979)
Kiss Árpád (1889–1968, l.t. 1954)
Kováts Mihály (1762–1851, l.t. 1832)
Kőrös Endre (1927–2002, l.t. 1990, r.t. 1993)
Magda Pál (1770–1841, l.t. 1834)
Makkai László (1914–1989, l.t. 1985, r.t. 1987)
Mitrovics Gyula (1871–1965, l.t. 1935–1947, lemondott)
Nagy Gyula (1849–1924, l.t. 1892)
Nyíry István (1776–1838, l.t. 1831, r.t. 1832)
Petrovics Frigyes (1799–1836, r.t. 1830)
Ravasz László (1882–1975, t.t. 1925, másodelnök 1937–40, ig.t. 1940–45, t. tagsága megszűnt: 1949, tagsága visszaállítva: 1989)
Révész Imre (1889–1967, l.t. 1935, r.t. 1946)
Somossi János (1783–1855, l.t. 1834)
Stein Lajos (Ludwig Stein, 1859–1930, t.t. 1899)

Szabó Gábor (1927–1996, l.t. 1973, r.t. 1982)
 Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935, l.t. 1888, r.t. 1909)
 Szemere Bertalan (1812–1869, l.t. 1840)
 Szemere Miklós (1802–1881, l.t. 1863)
 Szemere Pál (1785–1861, r.t. 1831)
 Teleki József, gróf (1790–1855, ig.t. 1830, elnök 1830–55, t.t. 1838)
 Teleki László, gróf (1811–1861, l.t. 1836, r.t. 1838, t.t. 1844)
 Tessedik Ferenc (1800–1844, l.t. 1832)
 Tompa Mihály (1817–1868, l.t. 1858)
 Vay Ábrahám, gróf (1789–1855, alapító, ig.t. 1830)
 Vay Miklós, báró (1802–1894, ig.t. 1841–55, 1860)
 Warga János (1804–1875, l.t. 1835)
 Zsarnay Lajos (1802–1866, l.t. 1858)

Felhasznált irodalom

- Barcza József (szerk.): A Sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára, Budapest, 1981.
- Benke György – Pólos László – Szabó Csaba (szerk.): Pataki tanáraink (1931–1952), Sárospatak, 2005.
- Berecz Lilla: Interjú dr. Király István akadémikussal. In: Dobay Béla (szerk.): A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve, Sárospatak, 1981.
- Bolvári-Takács Gábor: A Vay-család a társadalmi, politikai közéletben = Zempléni Múzsza, VIII. évf. 1. szám, 2008. tavasz
- Bolvári-Takács Gábor: Ballagi Géza és a pataki jogakadémia = Zempléni Múzsza, VII. évf. 3. szám, 2007. ősz
- Bolvári-Takács Gábor: Harsányi István akadémiai tagajánlása, 1928 = Sárospataki Füzetek, XV. évf. 4. szám, 2011.
- Bolvári-Takács Gábor: Közéleti személyiségek pataki diákemlékei az 1920–40-es évekről = Sárospataki Füzetek, XIV. évf. 1. szám, 2010.
- Bolvári-Takács Gábor: Mitrovics Gyula akadémiai tagságának megszűnése = Debreceni Szemle, XVIII. évf. 4. szám, 2010. október
- Bolvári-Takács Gábor: Pataki tudósok az Akadémián. A Magyar Tudományos Akadémia és a Sárospataki Református Kollégium szellemi kapcsolatai = Magyar Tudomány, XLV. évf. 5. szám, 2000. május
- Bolvári-Takács Gábor: Teleki József, Sárospatak és az Akadémia = Zempléni Múzsza, V. évf. 2. szám, 2005. nyár
- Cseke Hajnalka: Határhelyzetek. Interjú Vitányi Ivánnal, Budapest, 1996.
- Csizmadia Ernő: Pataki diákéveimre emlékezve = Borsodi Művelődés, VI. évf. 3. szám, 1981.
- Dienes Dénes – Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium története, Sárospatak, 2013.
- Dobrossy István (szerk.): Tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémia megalapításáról, Miskolc, 1997.
- Glatz Ferenc (főszerk.): A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. kötet. Budapest, 2003.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon, 1–4. kötet, Budapest, 1967–1994.
- Ködöböcz József: Sárospatak a magyar művelődés történetében, Sárospatak, 1991.
- Ködöböcz József: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada, Budapest, 1986.
- Maller Sándor: Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református Főiskola. Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon, Sárospatak, 1998.
- Mezei Erzsébet – Séra Katalin: Beszélgetés dr. Deme László nyelvészprofesszorral. In: Dobay Béla (szerk.): i. m.
- Pach Zsigmond Pál (főszerk.): A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975, Budapest, 1975.
- Sötér István: A sas és a serleg. Akadémiai arcképek, Budapest, 1975.
- Szalai Sándor – Szántó Lajos (főszerk.): A Magyar Tudományos Akadémia 150 éve adatokban, Budapest, 1975.
- Szentimrei Mihály: A Sárospataki Református Kollégium 20. századi virágzása, felszámolása és újraindulása. In: Kováts Dániel (szerk.): Széphalom 7. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 1995.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, I–XIV. kötet, Budapest, 1891–1914. (reprint: 1980–1981.)
- Ugrai János: Önállóság és kiszolgáltatottság. A Sárospataki Református Kollégium működése, 1793–1830. Budapest, 2007.
- Ugrai János: Professzorok a „pataki reformkorban”. A sárospataki kollégium és négy tanára a XIX. század első harmadában, Budapest, 2007.
- Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, Budapest, 1977.